Asia: HE72/2015 Hallituksen esitys eduskunnalle perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palautusvelvollisuutta koskevaksi lainsäädännöksi

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Perintökaari tuli voimaan 1.1.1966 ja lain viisikymmentävuotissyntymäpäiviä vietetään tulevan vuoden vaihteessa. Aivan alkuperäisessä muodossaan perintökaari ei ole kuitenkaan säilynyt. Monilla osittaisuudistuksilla on lakia voitu modernisoida ja näin menetellen perintökaaren kokonaisuudistusta on voitu lykätä ajassa eteenpäin. Tärkeitä perintökaaren osittaisuudistuksia ovat olleet muun muassa vuonna 1983 toteutettu lesken asemaa koskeva uudistus, samana vuonna voimaan tullut maatilaperimystä koskeva uudistus ja vuoden 2004 alusta voimaan tullut velkavastuujärjestelmän uudistus - vain muutaman esimerkin mainitakseni. Nyt käsillä oleva perinnönjaon oikaisua koskeva hallituksen esitys on luonteeltaan samanlainen osittaisuudistus kuin nuo aikaisemmin toteutetut uudistukset. Hallituksen esityksen mukaan perintökaareen lisättäisiin kokonaan uusi luku, jossa asiasta säädettäisiin. Uusia lukuja perintökaareen on samalla menetelmällä lisätty aikaisemminkin. Alun perin perintökaaressa oli 24 lukua, nyt niitä on jo 26 ja jos eduskunta hyväksyy hallituksen esityksen, sen jälkeen niitä on jo 27.

Perintökaaressa on ollut hevosen kokoinen lain aukko, joka on tarkoitus täyttää ehdotetulla uudistuksella. Sellaisia yleisiä säännöksiä, jotka koskevat jaossa sivuutetun henkilön oikeussuojaa, lakiin ei nykyisin sisälly. Jos esimerkiksi perinnönjako on esimerkiksi toimitettu siten, että testamentin saaja tai perillinen on sivuutettu,

niin jaon oikaisu on ollut yksittäistapauksessa välttämätöntä tehdä yleisiin oikeusperiaatteisiin nojautuen. Tähän saakka se on ollut mahdollista lähinnä vain siksi, että niitä tapauksia, jolloin perillinen tai testamentin saaja on ilmaantunut myöhemmin, on ollut suhteellinen vähän. Käytännössä niitä on voinut esiintyä ennen muuta silloin, kun perittävän kuoleman jälkeen omaisuus on mennyt valtion jäämistösaantoa koskevien säännösten nojalla valtiolle ja tämän jälkeen on ilmaantunut testamentin saaja. Valtiokonttori on varautunut näihin tilanteisiin liittämällä omaisuuden luovuttamista koskeviin ratkaisuihinsa ehdon, jonka mukaan omaisuus on luovutettu saajalle ehdolla, jonka mukaan jos ilmaantuu perimään oikeutettu sukulainen tai testamentin saaja, luovutuksen saajan tulee luovuttaa saamansa omaisuus tällaiselle henkilölle. Vastaavantyyppistä ehtoa en tiedä koskaan liitetyn sellaiseen perinnönjakoa koskevaan sopimukseen tai pesänjakajan ratkaisuun, jolla perintö on jaettu tiedossa olevien perillisten kesken.

Niiden tilanteiden lukumäärä, jossa jo toimitettu perinnönjako ja omaisuuden ositus on välttämättä toimittaa uudelleen, tullee kuitenkin tulevaisuudessa lisääntymään. Keskeisenä syynä tähän on vuoden 2016 voimaantulevaan uuteen isyyslakiin sisältyvä säännös, jonka mukaan ennen 1.10.1976 avioliiton ulkopuolella syntyneellä lapsella on mahdollisuus nostaa isyyden vahvistamista koskeva kanne. Mikäli kuitenkin kanne nostetaan miestä vastaan hänen elinaikanaan, tarvetta ehdotettujen säännösten soveltamiseen ei ole olemassa. Kanteen hyväksymisen johdosta lapsi saa rintaperillisen aseman isänsä ja isänpuoleisten sukulaisten jälkeen, mutta jäämistöoikeudellista merkitystä perillisasemalla on vasta miehen kuoleman jälkeen. Ehdotetut säännökset koskevatkin niitä tilanteita, joissa isyys on vahvistettu miehen kuoleman jälkeen ja muut perilliset tai testamentin saajat ovat ehtineet toimittaa jo perinnönjaon.

Ehdotettujen säännösten soveltamisen edellytyksenä on, että perinnönjako on toimitettu perittävän kuoleman jälkeen. Säännökset eivät siten suoraan sanamuotonsa mukaan koske niitä tilanteita, joissa perintö on siirtynyt yksinperimystä koskevien säännösten mukaan ainoaksi perilliseksi kuvitellulle henkilölle. Tällaisessa tapauksessa myöhemmin ilmaantuneella perillisellä on oikeus vaatia perinnönjakoa perintökaareen jo nykyisin sisältyvien säännösten nojalla. Näihin säännöksiin ei kuitenkaan sisälly samanlaisia palautusvastuun sovittelua koskevia säännöksiä kuin nyt ehdotettuun uudistukseen. Mahdollista esimerkiksi on, että perittävän ainoa veli on ilman perinnönjakoa ottanut haltuunsa koko jäämistön. Se on aivan laillista, koska tuossa ei ole ketään sellaista henkilöä, jonka kanssa perinnönjaon voisi edes tehdä. Jos tällaisen omaisuuden haltuunoton jälkeen vahvistetaan, että edesmennyt perittävä oli lapsen isä, lapsella on rintaperillisen asema ja hän voi hakea pesänselvittäjän määräämistä kuolinpesään. Pesänselvittäjä voi kuolinpesän puolesta ajaa kannetta ja vaatia kuolinpesään palautettavaksi siihen kuuluvan omaisuuden. Tuossa tilanteessa omaisuuden haltuunsa ottanut (ja ainoaksi perilliseksi itsensä kuvitellut) henkilö ei suoraan ehdotetun PK 23a luvun nojalla voi vedota kyseisen luvun 8 §:n palautusvastuun sovittelua koskeviin säännöksiin. Kun tilanne on kuitenkin hyvin samanlainen kuin niissä tapauksissa, joissa palautusvastuu aktualisoituu toimitetun perinnönjaon jälkeen, pidän todennäköisenä, että ilman lain nimenomaista säännöstäkin palautusvastuun sovittelua koskevia säännöksiä voidaan ana-

logisesti soveltaa myös yksinperimystilanteissa. Nimenomaista tarvetta ottaa tästä mahdollisuudesta maininta PK 23a:8:n säännökseen, ei siten välttämättä ole. Käsitykseni mukaan estettä sille, että yksinperimystilanteessa voisi samalla tavalla analogisesti soveltaa myös muita PK 23a luvun ehdotettuja säännöksiä, ei ole.

Edellä mainitsemani yksinperimystilanne on hyvä esimerkki sellaisesta tilanteesta, joka on tunnistettu lainvalmistelun kuluessa, mutta johon ei ole haluttu nimenomaisesti ottaa kantaa ehdotuksessa. Selitys tälle ei ole ehdotusta valmistelleen työryhmän siviilikarkuruus, vaan se yksinkertainen tosiseikka, että lain soveltamista koskevat tulkintaperiaatteet tarjoavat aina yksittäistapauksessa keinon ratkaista sellaiset komplisoiduit ongelmat, joiden nimenomainen sääntely ei ole välttämätöntä.

Ehdotetun sääntelyn tavoitteena on ollut sellaisten säännösten muotoileminen, jotka mahdollistavat oikeudenmukaisen ja kohtuullisen ratkaisun tekemisen yksittäistapauksessa. Säännöksillä voidaan olettaa olevan myös tehokas preventiivinen (ennaltaehkäisevä) vaikutus sellaisessa tilanteessa, jossa perillisillä on aihetta olettaa, että perinnönjaon jälkeen ilmaantuu perintöön oikeutettu uusi rintaperillinen. Pelkästään tietoisuus siitä, ettei tällaista perillistä voi tehokkaasti perinnönjaossa sivuuttaa, on omiaan vaikuttamaan perillisten ratkaisuun. Perinnönjaon toimittamista voidaan lykätä toistaiseksi, eikä myöhemmin jakoa toimitettaessa ole lainkaan tarvetta turvautua perinnönjaon oikaisukeinoihin. Jos jako kuitenkin toimitetaan tietoisena siitä, että jollakin henkilöllä on todennäköinen mahdollisuus myöhemmin vaatia perinnönjaon oikaisua, se heikentää jakoon osallisten mahdollisuutta vaatia palautusvastuun sovittelua.

Valtaosa kaikista perinnönjaoista toimitetaan perillisten keskinäiseen sopimukseen perustuen sopimusjakona. Ehdotettu säännöstö rakentuu samanlaisen ajattelun varaan. Tarkoituksena on, että ehdotetut säännökset ohjaavat perilliset ensisijaisesti sopimaan perinnönjaon oikaisusta. Tällöin tarvetta raskaammalle koneistolle ei lainkaan ole. Mutta niitä tilanteita varten, jossa sopimukseen ei päästä, tulee luonnollisesti oikaisua vaativalla olla tehokas oikeussuojakeino. Ehdotuksen mukaan oikaisua vaativa henkilö on oikeutettu hakemaan pesänselvittäjän määräämistä omaisuuden palauttamiseksi kuolinpesään oikaisua varten. Jo pelkkä tietoisuus tästä mahdollisuudesta vähentää virallisselvityksen keinoin tapahtuvia perinnönjaon oikaisuja. Toisaalta jos tähän mahdollisuuteen on välttämätöntä turvautua, se on uuden perillisen kannalta riittävä turva hänen oikeuksiensa toteuttamisen kannalta.

Hallituksen esityksen valmistelu perustuu oikeusministeriön asettaman työryhmän ehdotukseen. Kun itse olen ollut mukana tuon työryhmän työskentelyssä ja voinut vaikuttaa ehdotuksen sisältöön, enkä ole jättänyt sen ehdotukseen eriävää mielipidettäni, seison työryhmän ehdotuksen ja sen varaan rakentuvan hallituksen esityksen takana. Tekisin kuitenkin aivan samalla tavalla, vaikka asetelma olisi toisenlainen. Esitys on minusta hyvin perusteltu vastaus siihen lausumaan, joka eduskunta hyväksyi isyyslain hyväksymisen yhteydessä.

Lainsäätäjä ei koskaan ennakolta voi tyhjentävästi tietää sitä, minkälaisiin yksittäisiin tilanteisiin sen hyväksymää lakia tullaan soveltamaan. Kaikki säännökset edellyttävät tulkintaa ja käytännössä saattaa ilmetä, että lainsäätäjä ei ole voinut ennalta varautua kaikkiin mahdollisiin ongelmiin, jotka kuitenkin vaativat yksittäistapauksessa ratkaisua. Näin voi luonnollisesti käydä myös perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palautusvelvollisuutta koskevien säännösten soveltamisessakin. Tämä väistämätön tosiseikka ei kuitenkaan ole peruste sille, minkä vuoksi hallituksen esitystä eduskunnalle perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palautusvelvollisuutta koskevaksi lainsäädännöksi ei tulisi hyväksyä. Punnittaessa vastakkain niitä hyötyjä, joita ehdotuksen voimaan saattamisesta koituu ja niitä haittoja, joita sen mahdollisesta hylkäämisestä aiheutuisi, hyödyt ovat moninkertaisesti suuremmat kuin ehdotuksen hylkäämisestä aiheutuvat haitat. Sellainen skenaario, jossa ehdotus hylättäisiin, ei missään tapauksessa estäisi myöhemmin ilmaantunutta rintaperillistä esittämästä vaatimusta uuden perinnönjaon toimittamisesta. Mutta siinä tapauksessa jakoon osallisten palautusvastuusta ei olisi laissa mitään säännöksiä, eikä myöskään lain mukaan heidän palautusvastuutaan olisi mahdollista edes osaksikaan sovitella. Ja tämä saattaisi johtaa yksittäistapauksessa palautusvastuussa olevan henkilön kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen.

Hallituksen esitykseen sisältyy liitännäisehdotukset isyyslain, oikeudenkäymiskaaren ja kuolleeksi julistamista koskevan lain muuttamiseksi. Nämä on luonteeltaan teknisiä muutoksia, jotka ovat välttämättömiä, mutta eivät itse hallituksen esityksen keskiössä. Sen sijaan hallituksen esitykseen ei sisälly ehdotusta perintö- ja testamenttisaannon vanhentumista koskevien säännösten uudistamiseksi. Nykyisin voimassa olevien säännösten mukaan sen, joka on saanut perinnön tai testamentin, tulee saattaa oikeutensa voimaan viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta, tai, jos testamenttiin perustuva oikeus alkaa myöhemmin, tästä ajankohdasta lukien. Oikeus voi kuitenkin sen hakemuksesta, jolla on perillisen tai testamentin saajan ohella tai lähinnä hänen jälkeensä oikeus jäämistöön, määrätä, että tämän on saatettava oikeutensa voimaan tietyn, enintään vuoden pituisen määräajan kuluessa siitä, kun hänelle on annettu tieto määräyksestä (PK 16:1-2). Perintösaannon vanhentumista koskeva määräaika on ehdoton, eikä menetettyä määräaikaa ole mahdollista palauttaa. Jos määräaikaa lyhennettäisiin esimerkiksi kolmeen vuoteen, sen alkamisajankohta olisi käytännössä pakko sitoa siihen, milloin perillinen on saanut tiedon oikeudestaan perintöön. Tämä voisi johtaa käytännössä tosiasiassa yhtä pitkään vanhentumisaikaan kuin nykyinenkin sääntely, jos esimerkiksi perillinen saisi perittävän kuolemasta tiedon vasta seitsemän vuoden kuluttua kuolinajankohdasta.

Perintöoikeuden vanhentumisajan mahdollisen lyhentämiseen liittyvät edut ja haitat on järkevää punnita perintökaaren tulevan kokonaisuudistuksen yhteydessä. Varmaa kuitenkin on, että säädettävään lakiin on sisällytettävä paitsi jonkinlaiset vanhentumista koskevat säännökset myös perinnönjaon oikaisua koskeva säännöstö. Todennäköistä on, että nyt säädettävä laki tulee toimimaan esikuvana tulevaisuuden säännöksille ja tällä tavalla hallituksen esitys raivaa esteitä myöhemmän kokonaisuudistuksen tieltä.

Helsingissä 5. päivänä marraskuuta 2015

Urpo Kangas

siviilioikeuden professori

Helsingin yliopisto